

Ludwig Wittgenstein

PREDAVANJE O ETIKI

Preden začnem govoriti o svoji temi, bi rad nekaj pripomnil. Glede na svoje občutke bom imel veliko težav, ko vam bom posredoval svoje misli, upam pa, da bo nekaj teh težav odpravljenih že s tem, da vnaprej opozorim nanje. Prvi problem - skoraj ga ne bi bilo treba omenjati - je tale: angleščina ni moj materin jezik, tako da mojim formulacijam pogosto manjkajo tista natančnost in tiste nianse, ki so zelo zaželjene pri spopadu s tako težko temo. Prosim vas le za to, da mi nalogo olajšate s tem, da tisto, kar imam v mislih, skušate razumeti kljub mojim nenehnim spodrslejem v angleški gramatiki. Druga težava, ki bi jo rad omenil, je v tem, da jih bržkone veliko izmed vas na moje predavanje ni prišlo z ustreznimi pričakovanji. Da bi to težavo opravičil, vam bom spregovoril nekaj besed o razlogih, čemu sem se odločil prav za to temo: Ko me je vaš prejšnji predsednik počastil s prošnjo, naj prevzamem predavanje v okviru vaše skupine, je bila moja prva misel, da povabilo zagotovo sprejemem, druga pa: Če bom že imel priložnost govoriti pred vami, je ne smem zlorabiti in imeti na primer predavanje o logiki, marveč moram govoriti o nečem, kar bo sporočilno za večino. Bila bi zloraba, če bi vam razlagal kaj iz znanosti, kajti za to ne zadošča enourno predavanje, temveč bi potrebovali celo vrsto predavanj. Druga možnost bi bila, da bi imel takoimenovano poljudoznanstveno predavanje, torej predavanje, ki naj bi vas naučilo razumeti nekaj, česar v resnici sploh niste zapopadli, kar po mojem prepričanju pomeni zadovoljevati eno najzanikrnejših želja modernega človeka, namreč površno radovednost glede najnovejših znanstvenih odkritij. Ti alternativni sem zavrgel in sklenil pred vami govoriti o temi, za katero se mi zdi, da ima obči pomen, ob čemer se nadejam, da bom v vaše misli vnesel jasnost o tej temi (četudi se s tem, o čemer bom govoril, sploh ne boste strinjali). Moj tretji in zadnji problem je problem, ki je značilen za večino daljših filozofskih predavanj, da namreč poslušalci ne zmorejo spoznati poti, po kateri so vodeni in imeti ob

tem pred očmi tudi cilj, h kateremu pelje ta pot. Se pravi, poslušalci si mislijo bodisi: "Razumem vse, o čemer govori, toda kaj pravzaprav hoče povedati?" bodisi: "To že vidim, kam hoče, a kako bo sploh prišel tja?" Spet mi ne preostane nič drugega, kakor da vas poprosim za potrpljenje in da upam, kako boste na koncu spoznali tako pot kot tudi cilj, h kateremu pelje.

Zdaj prehajam k svoji temi. Kakor veste, gre za etiko in pri tem se bom poslužil tiste obrazložitve besede, ki jo v knjigi *Principia Ethica* podaja G. E. Moore. Tu pravi: "Etika pomeni obče preučevanje tega, kaj je dobro." Sam pa bom izraz "etika" uporabil v nekoliko širšem pomenu, v tistem, ki po mojem mnenju vsebuje velik del tega, čemur pravimo estetika. Da bi bilo čimbolj razvidno, kaj je po mojem dojetju predmet etike, vam bom obrazložil vrsto bolj ali manj sinonimnih izrazov, ki jih vselej lahko postavimo na mesto zgoraj podane definicije in z njihovim naštetjem bom dosegel isti učinek kot Galton, ki je isto ploščo osvetlil z različnimi obrazy, da bi tako dobil podobo tipičnih, vsem skupnih potez. In kakor s predložitvijo takšne kolektivne fotografije lahko prikažemo, kakšen je tipični kitajski obraz, tako boste, upam, ob preučitvi predložene vrste sinonimov zmožni spoznati karakteristične značilnosti, ki so skupne vsem tem istim izrazom, to pa so prav karakteristične značilnosti etike. Namesto formulacije "etika pomeni obče preučevanje tega, kaj je dobro", lahko rečemo, da je etika preučevanje tistega, kar ima vrednost oziroma tistega, kar je dejansko pomembno. Ali pa lahko rečemo, da gre v etiki za dognanje smisla življenja, za preučitev tega, kar življenje dela za življenje vrednega oziroma za raziskavo, kako živeti na pravi način. Domnevam, da boste, če si ogledate vse te formulacije, dobili približno predstavo o tem, s čim se ukvarja etika. Prvo, kar nekdo ob vseh teh izrazih opazi, je to, da je vsak izmed njih uporabljen pravzaprav v dveh povsem različnih pomenih. Na eni strani ga, bi dejal, uporabljamo v običajnem ali relativnem, na drugi strani pa v etičnem ali ab solutnem smislu. Če na primer ugotovim, da je to dober stol, to pomeni: ta stol izpolnjuje določen vnaprejšnji smoter in beseda "dober" ima tu svoj pomen le, kolikor je bil ta smoter določen vnaprej. V relativnem smislu pomeni "dober" čisto isto kot: ustreza poprej postavljenemu kriteriju. Če rečemo,

da je ta človek tu dober pianist, menimo, da zna odlomke z določeno težavnostno stopnjo zaigrati z določeno stopnjo spretnosti. In če rečem, da je zame pomembno, ne dobiti nahod, v skladu s tem menim, da mi nahod na tako ali drugače opisljiv način otežuje življenje; in če rečem, da je to prava cesta, menim, da je to prava cesta glede na dani cilj. Če jih uporabljamo tako, ti izrazi ne delajo težav ali globokih problemov. Vendar pa pri načinu, kako jih uporabljamo v etiki, ni tako.

Vzemimo, da igram tenis, nekdo izmed vas me opazuje in pravi: "No, vi pa igrate dokaj slabo", vzemimo nadalje, da odvrnem: "Vem, slabo igram, a bolje sploh ne želim igrati", tako da drugemu sploh ne preostane drugega kot odgovor: "Dobro, potem je vse v redu."

Zamislimo pa si, da sem nekoga izmed vas nesramno nalagal, ta nato pride k meni in mi pravi: "Obnašate se nedostojno." Če mu odvrnem: "Vem, da se grdo obnašam, a se bolje sploh ne želim obnašati", bi utegnil drugi odgovoriti: "Dobro, potem je vse v redu." Vendar tako zagotovo ne gre, torej mi bo rekel: "No, potem pa se morate obnašati bolje." Tu imamo opravka z absolutno vrednostno sodbo. Kaže, da gre pri tem razločku v bistvu za naslednje: Vsaka relativna vrednostna sodba je izjava o zgolj faktičnem in jo zato lahko izrazimo tako, da tudi po obliki ne učinkuje več kot vrednostna sodba. Namesto stavka: "To je prava pot do Granchestra" bi ravno tako dobro rekli tudi: "To je prava pot, po kateri morate iti, če želite priti v Granchester v najkrajšem času"; "Ta človek je dober tekač" pomeni čisto preprosto to, da toliko in toliko kilometrov preteče v takšnem ali drugačnem času, itn. Vse relativne vrednostne sodbe so sicer, tako se je pokazalo, zgolj izjave o faktičnem, nobena izjava o faktih pa ne more dati ali implicirati absolutne vrednostne sodbe. Naj to pojasnim: Vzemimo, da je eden izmed vas vseveden; pozna torej gibanje vseh živih in mrtvih teles na svetu, pozna tudi vsa stanja zavesti vseh ljudi, ki so kdajkoli živeli in če bi vse, kar ve, vnesel v veliko knjigo, bi ta knjiga vsebovala celoten opis sveta. Zdaj pa bi rad povedal to, da ta knjiga ne bi vsebovala nikakršne etične sodbe oziroma nič, kar bi takšno sodbo logično impliciralo. Vsebovala bi seveda vse relativne vrednostne sodbe kot tudi vse resnične znanstvene stavke in celo vse resnične

izjave, ki bi jih sploh lahko artikulirali. Toda vsi ti opisani fakti obstajajo na isti ravni in na isti ravni obstajajo tudi vsi stavki. Ni stavkov, ki bi bili v absolutnem smislu vzvišeni, pomembni ali nepomembni. Nekateri med vami bi bržkone soglašali s tem in ob tem razmišljali s Hamletovimi besedami: "Na sebi ni nič ne dobro ne slabo; šele zaradi misli je to tako."

A tudi to lahko privede do nesporazumov. Zdi se, da bi iz tega, kar pravi Hamlet, izhajalo, da dobro in zlo sicer nista lastnosti sveta zunaj nas, pač pa atributa našega stanja zavesti. Sam pa menim, da stanje zavesti, kolikor z njim razumemo opisljivo dejstvo, ni dobro ali slabo v nobenem etičnem smislu. Če bi na primer v naši svetovni knjigi prebrali oris nekega umora v vseh fizičnih in psihičnih posameznostih, goli opis teh faktov ne bi vseboval ničesar, kar bi lahko označili kot etični stavek. Umor bi ostal na povsem isti ravni kot katerikoli drug dogodek, recimo padec kamna. Gotovo, lahko da branje tega orisa v nas izzove žalost ali jezo ali kak drug občutek ali pa je možno, da preberemo kaj o žalosti in jezi, ki ga je ta umor izzval pri drugih, ko so zvedeli zanj, vendar so to le fakti, fakti in še enkrat fakti pa nikakršna etika. In zdaj moram reči, da ta rezultat postane v temelju očiten takoj, ko razmislim, kaj naj bi etika zares bila, če naj bi kaka taka znanost sploh obstajala. Jasno se mi zdi, da nič od tega, kar bi kdajkoli lahko mislili ali rekli, ne more biti ta reč; da ne moremo napisati knjige, katere predmet bi bil vzvišen na sebi in za sebe in zato nekaj višjega kot vsi drugi predmeti.

Svoj občutek lahko orišem le s pomočjo tele metafore: Če bi bil kdo v stanju napisati knjigo o etiki, ki bi bila zares knjiga o etiki, bi ta knjiga v hipu zničila vse druge knjige na svetu. Če so naše besede uporabljene tako kakor v znanosti, so posode, ki ne morejo vsebovati in sporočiti nič drugega kakor pomen in smisel, naravni pomen in naravni smisel. Etika pa je, če sploh je kaj, nadnaravna in naše besede bi izražale le fakte; tako kakor gre v skodelico čaja, četudi zlijem vanjo cel liter, ravno za skodelico čaja vode.

Kolikor gre za dejstva in stavke, obstajata, kakor rečeno, le relativna vrednost in relativno dobro, pravilno, itn. In preden grem

naprej, bi to rad ponazoril z res preprostim primerom. Prava cesta je cesta, ki pelje do samovoljno vnaprej izbranega cilja in vsem nam je povsem jasno, da brez takšnega vnaprej postavljenega cilja ne bi imelo nobenega smisla govoriti o pravi cesti. Zdaj pa si oglejmo, kaj bi nam mogel pomeniti izraz "ta absolutno prava cesta". Domnevam, da bi bila to cesta, na katero bi moral z logično nujnostjo stopiti vsakdo, ki bi jo zagledal; če ne bi šel po njej, bi ga moralo biti sram. Enako velja za absolutno dobro; če bi šlo za opisljivo stanje stvari, bi ga moral vsakdo - ne glede na svoje vsakokratne priljubljenosti in nagnenja - uvajati ali pa se čutiti krivega, ker ga ne uvaja. Takšno stanje stvari je, bi rad poudaril, izmišljotina. Ni stanja stvari, ki bi - kakor bi še lahko dejal - razpolagalo s prisilo absolutnega sodnika. A kaj je tedaj tisto, kar imamo pred očmi vsi tisti, ki smo, kakor jaz sam, vendarle v skušnjavi, da uporabimo izraze, kot so "absolutno dobro", "absolutna vrednota", itn. - kaj je tisto, kar se trudimo izraziti? Vselej kadar si to skušam razjasniti, mi seveda pridejo na misel primeri, ob katerih bi te izraze zagotovo uporabil in tedaj se znajdem v isti situaciji, v kateri bi se znašli vi, če bi zdajle imel predavanje o psihološkem pojmu uživanja. Tedaj bi se namreč skušali spomniti na tipično situacijo, v kateri ste vselej občutili užitek. Kajti če si takšno situacijo predstavljate, tedaj postane vse, o čemer govorim, konkretno in tako rekoč preverljivo. Kdo bi kot na paradni primer pomislil morda na situacijo, ko se je nekega lepega poletnega dne sprehajal. Če bi se zdaj rad skoncentriral, kaj razumem z absolutno ali etično vrednoto, sem v ravno takšnem položaju. In tedaj se mi, v lastnem primeru, zmerom znova zgodi, da mi pride na misel predstava o čisto določnem doživetju in tedaj je to zagotovo moja doživetje par excellence, zaradi česar bi zdaj, ko govorim vam, navedel to doživetje kot moj prvi in najpomembnejši primer (To je, kot rečeno, čisto osebna zadeva in drugi bi navedli kot frapantno prej druge primere). To doživetje želim opisati, da bi vas po možnosti pripravil do tega, da bi se spomnili enakega ali podobnega doživetja, tako da bomo imeli skupno podlago za našo preučitev.

Še najhitreje bi se, menim, to doživetje dalo opisati z besedami, da se, če ga imam, začudim nad eksistenco sveta. Tedaj se nagibam k temu, da bi uporabil formulacije takšne vrste: "Kako čudovito, da

sploh nekaj eksistira" ali "Kako nenavadno, da svet eksistira". Tu bi navedel še nek primer, ki mi je tudi zelo blizu in ki ga bržkone pozna tudi marsikdo izmed vas. To bi lahko imenoval doživetje absolutne varnosti. S tem mislim na tisto stanje zavesti, v katerem bi dejali: "Siguren sem, da se mi ne more zgoditi nič hudega, pa naj se pripeti karkoli." Zdaj pa bi rad ta doživetja preučil poglobljeje, kajti po mojem zapažanju obelodanjajo prav tiste značilnosti, o katerih si skušamo priti na jasno. In tu moram kot najprvo ugotoviti, da je jezikovni izraz tega doživetja nesmisel! Če pravim: "Čudim se eksistenci sveta", jezik zlorabljam.

Dopustite, da to pojasnim: Popolnoma smiselno in jasno je, če rečemo, da se čudimo temu, da nekaj je (dass etwas der Fall sei: da je ta in ta primer, da se to primeri); vsi razumemo, kaj pomeni izraz, da se čudim velikanski figuri psa, ki je večji od vseh, kar sem jih doslej videl oziroma da se sicer čudim nečemu, kar sega čez okvir v običajnem smislu besede. V vsaki takšni situaciji se čudim temu, da nekaj je, ob čemer si lahko predstavljam, da tega ne bi bilo. Čudim se velikosti tega psa, ker si lahko predstavljam psa z drugačno, namreč normalno staturo, kateri se tedaj ne bi čudil. Izjava "Čudim se temu, da je to in to" ima smisel samo tedaj, če si lahko predstavljam, da tega ne bi bilo. V tem smislu se lahko začudim nad eksistenco hiše, ki jo zagledam po dolgem času odsotnosti in se pokaže, da se je v tem času okrušila. Nesmiselno pa je narobe reči, da se čudim eksistenci sveta, kajti sploh si ne morem predstaviti, da ne bi eksistiralo. Kajpada se lahko čudim, da je svet okoli mene takšen, kakršen je. Če bi imel tako doživetje npr. ob tem, ko opazujem modro nebo, bi se lahko začudil nad tem, da je nebo modro - recimo v nasprotju s primerom, ko je nebo oblačno. Vendar mi ne gre za to, kajti eksistenci neba se čudim, vseeno, kako izgleda. Lahko bi bili v skušnjavi reči, da je to, čemur se tu čudim, tautologija, namreč da je nebo modro ali da ni modro. A prav to bi bilo nesmiselno, trditi, da se čudimo tautologiji. Enako velja za drugo doživetje, ki sem ga navedel, za doživetje absolutne varnosti. Vsi vemo, kaj pomeni biti varen v vsakdanjem življenju. V svoji sobi sem varen, kajti tedaj me avtobus ne more povoziti. Varen sem tudi, če sem že imel oslovski kašelj in ga zato ne morem dobiti

še enkrat. Biti varen v bistvu pomeni, da je fizično izključeno, da bi se mi pripetile nekatere stvari in zato je nesmiselno trditi, da sem varen, vseeno, kaj se pripeti. Spet gre za zlorabo besede "varno", ravno tako, kot sta bili v prejšnjem primeru zlorabljeni besedi "eksistenca" in "čuditi se". Zdaj pa bi vas rad opozoril, da se določena karakteristična zloraba jezika vleče skozi vse etične in religiozne izrazne oblike. Na prvi pogled kaže, da so vsi ti izrazni načini zgolj prispodobe. Tako kaže, da to, na kar mislimo z uporabo besede pravilno v etičnem smislu, sicer ni pravilno v običajnem smislu, vendar nekaj temu podobnega in da v izreku "To je dober fant" beseda "dober" ne pomeni isto kot v stavku "To je dober nogometaš", pa vendar kaže na določeno podobnost s tem. In če rečemo: "Ta človek je imel dragoceno življenje", ta izrek za nas nima istega smisla, kakor kadar govorimo o dragocenem okrasju, pa vendar kaže, da tu obstaja določena podobnost. Vsi religiozni pojmi imajo videz, kakor da bi bili v tem smislu uporabljeni kot prispodobe ali alegorije. kajti če o Bogu rečemo, da vidi vse in če pred njim pokleknemo in molimo, se zdi, da vsi naši pojmi in naša dejanja spadajo v obsežno in komplicirano alegorijo, ki ga predstavljajo kot kakega človeka, ki ima veliko moč, katerega milostnost si želimo, itn. itn. A ta alegorija opisuje prav doživetje, ki sem ga poprej omenil. Kajti prvi izmed teh doživetij je, menim, prav to, na kar so se ljudje nanašali poprej, ko so govorili, da je Bog ustvaril svet. In doživetje absolutne varnosti je bilo opisano z besedami, da smo spravljeni v božjih rokah.

Tretje doživetje enake vrste je občutje krivde in tega so spet označevali s formulacijo, da Bog obsoja naše ravnanje. Torej v etični in religiozni govorici stalno uporabljamo, kakor kaže, prispodobe. Toda prispodoba mora biti prispodoba nečesa (fuer etwas: za nekaj). In če neko dejstvo lahko opišem s pomočjo prispodobe, moram biti tudi sposoben opustiti prispodobo in opisati fakte brez nje. A brž ko v našem primeru poskušamo prispodobo opustiti in podati zgolj zadevna dejstva, opazimo, da takih dejstev sploh ni. In tako se zdi, da tisto, kar je sprva učinkovalo kot prispodoba, ni nič drugega kot nesmisel. A tri navedena doživetja (h katerim bi lahko dodal še druga), ki jih - tako kakor jaz sam - poznate iz lastnega izkustva, imajo, vse tako

kaže, na neki način notranjo, absolutno vrednost. Toda če rečem, da so to doživetja, tedaj so to kajpada tudi dejstva; na- stopila so tam in tedaj, zavzela so določen čas in so torej tudi opisljiva. Zaradi tega moram na podlagi tega, kar sem dejal poprej, dodati, da jim je nesmiselno pripisati absolutno vrednost. Da, svojo tezo bi rad formuliral na še bolj poantiran način in pravim: "Paradoks je, ko kaže, da ima neko doživetje - nek faktum - nadnaravno vrednost." Obstajajo pa določeni načini, po katerih bom poskušal opraviti s tem paradoksom.

Najpoprej pa bi rad še enkrat preučil naše prvo doživetje začudenja nad eksistenco sveta in ga opisal na nekoliko spremenjen način: Vsi vemo, kaj v vsakdanjem življenju označuje čudež. Čudež očitno ni nič drugega kot dogodek, kakršnega še nismo nikdar doživeli. Zdaj pa privzemimo, da je prišlo do takšnega dogodka. Vzemimo primer, da bi nekomu izmed vas nenadoma zrasla levja glava in bi začel rjoveti. Kaj bolj nenavadnega si komajda lahko zamislim. Brž ko bi po začudenju prišli k sebi, bi predlagal, da pokličemo medicinca, ki naj bi ta primer znanstveno raziskal; in če ne bi bolelo, bi dopustil vivisekcijo. In kaj bi tedaj nastalo iz čudeža? Brž ko bi zadevo preučevali na ta način, bi očitno vse čudežno zginilo, torej s čudežem ne razumemo nič drugega kot dejstvo, ki znanstveno še ni pojasnjeno, kar spet ne pomeni nič drugega, kakor da nam doslej tega dejstva še ni uspelo povezati z drugimi v znanstveni sistem. To izpričuje, da je absurdno reči: "Znanost je dokazala, da ni čudežev." Resnica je ta, da znanstveni način motrenja kakega dejstva ni enak tistemu, po katerem ga vidimo kot čudež. Kajti katerikoli dejstvo naj si že predstavimo, kot takšno nima na sebi nič čudežnega v absolutnem smislu tega izraza. Zdaj namreč vidimo, da smo besedo "čudež" uporabili tako v relativnem kot tudi v absolutnem smislu. In zdaj lahko doživetje začudenja nad eksistenco sveta opišem z besedami: To je doživetje, ob katerem vidimo svet kot čudež. Zdaj pa sem v skušnjavi reči, kako pravilni jezikovni izraz za čudež eksistence sveta ni nikakršen z jezikom izraženi stavek, marveč je pravilni izraz sama eksistenca jezika. A kaj tedaj pomeni to, da se ob nekaterih priložnostih zavemo čudežnosti, ob drugih pa ne? Ko sem namreč artikuliranje čudežnega premestil od izraza s pomočjo jezika na izraz, posredovan z eksistenco jezika, spet nisem rekel nič

drugega, kakor da nismo zmožni izraziti tega, kar želimo izraziti in da vse, kar povemo o absolutno čudežnem, ostaja nesmisel še naprej. Mnogim od vas se bo zdel odgovor na vse to popolnoma jasen. Dejali boste: No, dobro, če nas nekatera doživetja zmerom znova zvbijo k temu, da jim pripišemo lastnost, ki ji pravimo absolutna etična ali religiozna vrednost oz. rang, to kaže ravno na to, da te besede ne pomenijo nečesa nesmiselnega, marveč da je to, kar nam pomeni izjava, da ima neko doživetje absolutno vrednost, zgolj dejstvo kakor druga dejstva, kar se spet ne izteče v nič drugega, kakor v to, da nam doslej še ni uspelo najti pravilne logične analize za to, kar označujemo z etične in religiozne izrazne oblike. Brž ko se znajdem pred tem ugovorom, jasno zagledam - to se mi tako rekoč bliskovito zasveti - da ne samo da noben zamišljivi opis ne more zarisati tega, kar mi pomeni absolutna vrednota, ampak da je treba vnaprej odkloniti, prav zaradi njegove smiselnosti, vsakršen smiseln opis, ki bi ga kdorkoli mogel predložiti. To pomeni: Zdaj vidim, da ti nesmiselni izrazi niso nesmiselni zaradi tega, ker še nisem našel pravih izrazov, marveč njihova nesmiselnost tvori njihovo pravo bistvo. Kajti želim jih uporabiti prav za to, da bi prestopil svet, se pravi: smiseln jezik.

Nekaj me sili, da bi se zagnal zoper meje jezika in to je, tako menim, gon vseh ljudi, ki so kdajkoli poskušali pisati ali govoriti o etiki ali religiji. A to zaganjanje proti stenam naše kletke je popolnoma in absolutno brezupno (aussichtslos: brez izgledov). Kolikor izhaja etika iz želje, da bi kaj povedali o poslednjem smislu življenja, o absolutno dobrem, o absolutno vrednem, ne more biti znanost. S tem, kar pove, se naše znanje v nobenem smislu ne poveča. A je dokaz težnje v človeški zavesti, ki jo, vsaj kar zadeva mene, lahko le spoštujem in se ji nikakor ne bi posmehoval.

prevedel T. Hribar

Prevajalčeva opomba:

Gre za Wittgensteinovo predavanje v Cambridgeu iz leta 1930; prva objava: "Wittgenstein's Lecture on Ethics, Philosophical Review 74 (1965), str. 3-13. Prevedeno po Ludwig Wittgenstein: Vortrag ueber Ethik, Suhrkamp, Frankfurt/M 1989.